

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kurvinen, Heidi; Yoken, Hannah

Title: Konfliktit ja vaikeat tunteet muistitietohaastatteluissa

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Ulla Savolainen, Riikka Taavetti ja SKS

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Kurvinen, H., & Yoken, H. (2022). Konfliktit ja vaikeat tunteet muistitietohaastatteluissa. In U. Savolainen, & R. Taavetti (Eds.), *Muistitietotutkimuksen paikka : teorit, käytännöt ja muutos* (pp. 47-72). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1478. <https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/skst.1478/>

Konfliktit ja vaikeat tunteet muistitietohaastatteluissa

Heidi Kurvinen

 <https://orcid.org/0000-0002-1056-0701>

Hannah Yoken

 <https://orcid.org/0000-0003-2331-6887>

”There are emotional consequences for those who tell the stories and for those who listen to them.” (Norkunas 2013, 93.)

Martha Norkunasin sanat tiivistävät osuvasti emotionaalisen kudoksen, joka syntyy muistitietohaastattelujen vuorovaikutteisuudesta. Muistitietotutkimuksen akateemisessa keskustelussa onkin 2000-luvulla kiinnitetty erityistä huomiota juuri tiedonkeruumuodon intersubjektii-visuuteen, johon vaikuttavat sekä kaikkien haastattelun osapuolten tunnelataukset että heidän keskinäinen dynamiikkansa.¹ Haastattelija ja haastateltava tuottavat toisin sanoen yhteisen narratiivin, joka muo-

¹ Kurvinen on kirjoittanut artikkelia osana Suomen Akatemian tutkijatohtoriprojektia ”The Travelling Image of Bra-Burners. Negotiating Meanings of Feminism in the Finnish Mainstream Media from the 1960s to 2007” (päättönumero 316287). Yoken on kirjoittanut artikkelia osana väitöskirjaprojektia ”Nordic transnational feminist activism: the new women’s movements in Finland, Sweden and Denmark, 1960s-1990s”, jota rahoitti Arts and Humanities Research Council, Scottish Graduate School for Arts and Humanities ja Svenska litteratursällskapet i Finland.

toutuu kummankin subjektiivisten kokemusten kohdatessa haastattelu-prosessissa (Abrams 2016, 54). Haastattelun molemmilla osapuolilla on myös omat motiivinsa, jotka vaikuttavat niin haastateltavan kerrontaan kuin haastattelijan esittämiin kysymyksiin (Gammerl 2015). Paikoin pyrkimys vaikuttaa vuorovaikutuksen kulkuun on tutkimuksissa esitetty jopa strategisena toimintana (Yow 1995).

Tässä luvussa emme ajattele haastattelua strategisen toiminnan kenttänä vaan vuorovaikutustilanteena,² jossa molemmilla osapuolilla on omat osin tiedostamattomat toiveensa kohtaamisen kulusta ja siinä saavutettavista asioista. Tämä tarkoittaa sitä, että vuorovaikutuksen näennäinen yksimielisyys saattaa kyseenalaistua, jos jommankumman tai molempien toiveet jäävät toteutumatta tai toiveisiin tulee särö. Tällöin haastateltavalla tai haastattelijalla voi syntyä tunnereaktioita, joiden voimakkuus vaihtelee haastattelun kuluessa. Näemme tunteet Sara Ahmedin (2014) tavoin eri toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa muodostuvana liikkeenä, joka vie osallistujia lähemmäs tai kauemmas toisistaan. Tunteet liikkuvat – ja liikuttavat – paitsi tutkijan ja haastateltavan kohdatessa myös tutkimuksenteon analyysivaiheessa, jolloin tunteet saattavat tiedostamattomastikin ohjata tulkintaa (ks. myös Lahti 2018). Maggie MacLuren (2013) kirjoittaa tutkijan emotionaalisesti tiheistä kuumista pisteistä, joihin tiivistyy jokin vuorovaikutuksessa koettu vahva tunne, kuten ärtymys tai hämmennys. Niiden tiedostaminen auttaa tutkijaa näkemään, miksi hän esimerkiksi nostaa haastateltavan kerronnasta esiin joitakin teemoja ja häivyttää toisia. (Muistitietotutkijan tunteista ks. myös Suopajärvi ja muut 2019, 44–45; Gammerl 2015.)

Haastateltavan kokemat tunnereaktiot ovat olleet tutkijoiden pohdinoissa keskeisellä sijalla enenevässä määrin 1990-luvulta lähtien (esim. Yow 1997; Abrams 2016; Hajek & Serenelli 2018, 232–233). Sen sijaan tutkijan tunteita on pohdittu harvemmin. Vuorovaikutteisen muistitietohistorian pioneeri Valerie Yow (1997, 55)³ tosin huomautti jo 1990-luvun

2 Keskitymme tapauksiin, joissa tutkija on myös haastattelun tekijä. Tiedostamme, että aina nämä roolit eivät ole yksi ja sama, mutta rajaamme käsittelyn tällä tavoin, koska meitä kiinnostaa nimenomaan haastattelun vuorovaikutuksellisuuden vaikutus tutkijan kokemiin tunteisiin.

3 Yowin argumentti mukailee antropologi Paul Rabinown käsitteistöä (1986, 253).

lopussa, että alan kirjallisuudessa vaiettiin haastattelujen tunnepohjaisista vaikutuksista haastattelijaan. Yow'n mukaan haastattelijan tunteet miellettiin epäolennaisiksi ja sivurooliin jääviksi kuriositeeteiksi, joista puhuttiin lähinnä käytäväkeskusteluissa. Kyse oli siis kollegoiden välisestä kevyestä jutustelusta ennen kuin keskustelu siirtyi tutkimuksen merkittäväksi ja tärkeäksi miellettyyn antiin. Vuonna 2013 Anna Sheftel ja Stacey Zembrzycki (2013, 3–5) kritisoivat tutkijoita puolestaan siitä, että kohdatuista haasteista ja vaikeista tunteista keskustellaan melko avoimesti, mutta niistä kirjoittamista vältellään. Vaikeita tunteita ei toisin sanoen käsitellä osana muistitietotutkimuksen tiedontuotantoa, vaan niitä sivutaan ainoastaan julkaisujen johdanto-osioissa ja hyödynnetään vivahteikkaina sivumainintoina.

Viime vuosina tutkijat ovat olleet yhä kiinnostuneempia siitä, miten tutkijan henkilökohtainen tausta vaikuttaa haastateltavan kohtaamiseen ja siitä tehtyihin tulkintoihin (Gammerl 2015; Curby 2014; Suopajarvi ja muut 2019). Tutkijan tunteet on alettu nähdä olennaisena osana tiedon tuottamisen prosessia ja niiden reflektointi edellytyksenä eettisesti kestävälle muistitietotutkimukselle. Haastattelijan ja haastateltavan välille syntyvän dynamiikan onkin osoitettu vaikuttavan vääjäämättä haastattelun kulkuun, sen aikana kerättyyn muistitietoon ja siihen, kuinka tutkijoina prosessoimme tätä tietoa. (Abrams 2016, 54–55; Suopajarvi ja muut 2019, 46.) Tutkimuksissa on toisin sanoen alettu painottaa niin kutsuttua humanistista muistitietonäkemyksiä, joka sisältää ajatuksen haastattelun molempien osapuolten inhimillisyydestä ja sen näkymisestä vuorovaikutuksessa. (Hajek & Serenelli 2018, 233–234.) Sitoudumme tähän perinteeseen, mutta samanaikaisesti pyrimme laajentamaan käsitystä oikeanlaisesta (muistitieto)tutkijuudesta. Tutkijat ovat tottuneet osoittamaan tieteellisyytensä häivyttämällä haavoittuvuuttaan ja ammattillisen vajavaisuuden kokemuksiaan (Erdmans 2007, 8; High 2013, xviii), mutta juuri näiden vaikeiden tunteiden sekä tutkijan henkisen jaksamisen pohtiminen auttaa näkemyksemme mukaan ymmärtämään tiedontuotannon prosessia aiempaa moninaisemmin (ks. myös Suopajarvi ja muut 2019).

Lisäksi lähtökohtanamme on ymmärrys haastattelun prosessinomaisuudesta: haastateltavan ja haastattelijan välinen suhde muotoutuu pait-

si haastattelutilanteessa myös heidän keskinäisissä kohtaamisissaan ennen ja jälkeen haastattelun (Hajek & Serenelli 2018, 234). Toisin sanoen ymmärrämme muistitietohaastattelun kokonaisuutena, joka vuotaa haastattelijan ja haastateltavan fyysisen tapaamisen rajojen ulkopuolelle eli vuorovaikutukseen ennen ja jälkeen haastattelun. Ajattelemme, että sähköpostitse tai puhelimitse tapahtuva vuorovaikutus haastattelutilanteen ulkopuolella vaikuttaa omalta osaltaan fyysiseen kohtaamiseen, mutta osin myös elää omaa elämäänsä irrallaan haastattelussa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta. Toisinaan haastattelu saattaa jopa jäädä toteutumatta, koska tavoittelemamme henkilö ei reagoi yhteydenottoopyyntöihimme tai haastattelua edeltänyt vuorovaikutus päättyi konfliktiin.

Keskitymme tässä luvussa tutkijan valmiuksiin kohdata tunnepohjaisia konfliktitilanteita tekemällä itsereflektiivistä analyysia tutkimushaastatteluissa kohtaamistamme tunteista. Kysymme, miten tiedon tuottamisen prosessinomaisuus vaikuttaa tutkijan tunteisiin. Mikä merkitys tutkijan ja haastateltavan välisellä intersubjektiivisella suhteella ja molempien vuorovaikutukseen mukanaan tuomilla toiveilla on tunnekonflikteissa? Miten (muistitieto)tutkijuuteen liittyvät odotukset ja konventiot vaikuttavat tunnekonfliktien tunnistamiseen ja niiden ratkaisemiseen?

Määrittelemme tunnekonfliktin tutkimusprosessiin liittyvänä konfliktina, joka nousee haastattelijan, haastateltavan tai molempien henkilökohtaisista tunteista. Tunnekonflikti voi syntyä esimerkiksi haastattelun osapuolten välille heidän eriävien arvomaailmojensa seurauksena, mutta sellainen voi myös syntyä tutkijan käydessä vuoropuhelua aineistonsa kanssa. Tavoitteenamme ei ole esittää yhtä totuutta tai ratkaisumallia tutkijan kokemiin vaikeisiin tunteisiin vaan avata keskustelua oma-kohtaisilla kokemuksilla Suomessa ja Ruotsissa tekemistämme haastatteluista. Samalla rajaamme tarkastelun ulkopuolelle haastateltavan traumaattisiin kokemuksiin liittyvät tunnekonfliktit sekä geopoliittisilla konfliktialueilla tapahtuvat haastattelut ja niihin liittyvät erityiskysymykset. Valinnalla haluamme korostaa sitä, että vaikeat tunteet ja konfliktitilanteet liittyvät tiedonkeruumuodon ominaispiirteeseen ihmisten välisenä kohtamisena eivätkä ne näin ollen edellytä erityisen haastavaa tutkimusaihetta (esim. Jessee 2017). Kahden tai useamman ihmisen

välisenä kommunikaationa muistitietohaastatteluun liittyy siis aina väärinymmärryksen tai risteävien toiveiden mahdollisuus. Tutkijan tavoittellessa hyvää haastattelua hän saattaa kuitenkin jättää omat vaikeat tunteensa huomioimatta. Usein koettu konflikti jää haastateltavan kanssa myös purkamatta, koska tutkijalla ei välttämättä ole tähän välineitä.

Lukumme rakenne noudattaa osin haastattelun kaarta. Aluksi tarkastelemme haastattelun ja tutkimusprosessin etenemiseen liittyviä kysymyksiä, jotka voivat synnyttää konfliktin tutkijan mielessä. Tämän jälkeen siirrymme haastattelun vuorovaikutteisuteen ja sen osapuolten osin toisistaan poikkeaviin käsityksiin haastattelulta toivottavista tuloksista. Pohdimme myös vaikeiden tunteiden hetkellisyyttä ja osin pake-nevaa luonnetta. Lopuksi tarkastelemme vielä haastattelutilanteen yllä-tyksellisyyttä ja tutkijalta odotettavaa kykyä sietää epävarmuutta. Koska kumpikaan meistä ei ole kirjoittanut varsinaista kenttäpäiväkirjaa tutki-mushaastatteluja tehdessämme,⁴ esimerkit ovat jälkikäteen rekonstruoituja tunnekokemuksia, joiden pohjalta olemme rakentaneet narratiivisen esityksen. Ne perustuvat meidän keskinäisiin, pääosin etäyhteydellä tapahtuneisiin ”käytäväkeskusteluihimme”, jotka haluamme tämän kirjan kautta tuoda osaksi akateemista metodologista keskustelua. Tar-kemmin sanottuna tutkimme keskinäisessä vuorovaikutuksessa raken-tunutta muistitietoa haastatteluissa kokemistamme hankalista tunteista.

Yhteinen muisteluprosessimme alkoi vapaamuotoisissa kohtaamisissa, joiden jälkeen aloimme käydä systemaattisemmin menetelmällistä keskustelua niin sähköpostitse kuin videopuheluin. Keskinäisellä dialogillamme oli näin ollen tärkeä merkitys itsereflektiiviselle muistelulle, sillä yhdessä luomamme turvallinen tila mahdollisti vaikeidenkin tunteiden sanallistamisen. Hankalien, epämiellyttävien tai jopa turvattomuus-

4 Hannah Yokenin kokemukset perustuvat haastatteluihin, joita hän keräsi osana pro gradu- sekä väitöskirjatutkimustaan kesän 2016 ja syksyn 2018 aikana. Yoken tarkasteli pro gradu -työssään suomalaista 1970-luvun Jeesus-liikettä ylikansallisesta näkökulmasta ja tutki väitöskirjassaan pohjoismaisen feminismin kehitystä 1960-luvulta 1990-luvulle niin ikään ylijaraisena ilmiönä. Heidi Kurvisen kokemukset pohjaavat hänen toimittajan ammattia ja sukupuolta 1960- ja 1970-luvun Suomessa käsitelleeseen väitöstutkimukseensa sekä suomalaisten ja ruotsalaisten toimittajanaisten tasa-arvokokemuksia 1960-luvulta 2010-luvulle kartoittaneeseen post doc -hankkeeseen. Haastattelut on toteutettu vuosien 2008 ja 2016 välisenä aikana. Yoken on tehnyt tutkimuksiinsa yhteensä 38 ja Kurvinen 169 haastattelua.

den tunteita herättäneiden haastattelukokemusten muistelu ja niiden läpikäyminen avoimesti ja rehellisesti toisen tutkijan kanssa oli emotionaalisesti raskasta, mutta myös huojentava kokemus. Huomasimme keskustelujen aikana, että olimme kokeneet monia samanlaisia tunteita muistitietohaastatteluja tehdessämme, mutta myös erilaisia emotionaalisia haasteita. Lopuksi kirjoitimme yhteisten keskustelujemme pohjalta omat muistomme auki tätä kirjaa varten.

Muistitietohaastattelun prosessinomaisuus ja tutkijan tunteet

Olin tehnyt jo useamman haastattelun ruotsiksi, mutta joka kerta tilanne oli yhtä stressaava. Entä jos en pysty ilmaisemaan itseäni. Aiheuttaakohan paikoin takelteleva kielitaitoni haastateltavassa hankaluutta? Vaikka kielitaitoni kehittyi haastattelu toisensa jälkeen ja myös ymmärrykseni tutkimastani aiheesta moninaistui, epävarmuus haastatteluosuudesta säilyi viimeiseen haastatteluun asti. Tunne siitä, että haastattelutilanteessa oli ikään kuin kyllästyneen reunalla, milloin tahansa tilanne saattoi tipahtaa käsistä, ei toki liittynyt yksinomaan kieleen vaan se häivähti hetkellisesti mielessä myös silloin, kun haastateltavan kerronta vei uusille urille. Epävarmuuteni kiteytyi kuitenkin siihen, että käytin haastattelijana kieltä, joka ei ollut äidinkieleni.

Heidin ruotsalaisten toimittajanaisten haastatteluja reflektoivan kerronnan keskiössä on haastattelijan kokema epävarmuus, joka sai hänet kantamaan huolta siitä, miten haastateltavat kokivat kohtaamisen. Vastaavanlainen pohdinta on varmasti tuttua useimmille muistitietohaastatteluja tehneille. Etenkin aineistonkeruun alkuvaiheessa toisen ihmisen kohtaaminen ja luonteva vuorovaikutus tämän kanssa voi tuntua haasteelliselta. Useimmiten näitä tunteita ja niiden vaikutusta haastateltavan kohtaamiseen ei kuitenkaan kirjoiteta auki valmiiseen tutkimukseen, vaikka etenkin 1990-luvulla esitetty feministinen kritiikki on saanut muistitietotutkijat tiedostamaan tunteiden merkityksen haastattelijan

ja haastateltavan välisessä kohtaamisessa (esim. Berger Gluck & Patai 1991; Geiger 1990). Tunteet kirjoittautuvat haastatteluprosessiin itse asiassa jo ennen haastateltavan tapaamista, ja osin kyse on erilaisista taivoistamme hahmottaa tutkimusprosessia. Siinä missä yksi suunnittelee haastateltavien joukon ja haastattelujen toteuttamisajankohdan tarkasti etukäteen, toisella haastattelut toteutuvat pitkällä aikavälillä lumipalloehtin tuodessa uusia haastateltavia tutkijan tietoisuuteen vähitellen. Tutkijoina saatamme peilata itseämme samanaikaisesti ihannehaastattelijan prototyyppiin, jossa yhdistyy piirteitä molemmista ääripäistä. Yhtäältä ihannehaastattelija on huolellisesti valmistautunut ja suunnitelmallinen, toisaalta pystyy heittäytymään haastattelutilanteeseen ja luomaan luottamuksellisen suhteen haastateltavaan. Ei siis ihme, että saatamme tuntea riittämättömyyttä.

Feministitutkijat ovat pohtineet laajasti myös tiedon prosessinomaisuutta (esim. Naskali 2014, 47–48), joka muistitietotutkijalla konkretisoituu jokaisen haastattelun myötä moninaistuvana ymmärryksenä tutkittavasta aihepiiristä. Haastatteluprosessin eri vaiheissa tieto onkin muodoltaan erilaista, mikä aiheuttaa monenlaisia tunteita turhautumisesta häpeään ja ilosta voitonriemuun. Jos haastattelun toteuttaa liian varhain, tutkija ei välttämättä koe olevansa valmis kohtaamaan haastateltavaa ja keskustelemaan tämän kanssa asiantuntevasti tutkimuksen aihealueesta. Toisaalta liiallinen kirjallisuuden lukeminen voi rajata ja johdatella haastattelijan omia näkökulmia, jolloin hän ei anna tarpeeksi tilaa haastattelun aikana muotoutuville sivupoluille.

Kirjallisuudessa ei ole selkeää ohjetta siihen (esim. Mould 2009), missä vaiheessa tutkimusta haastattelu kannattaisi tehdä eikä kaiken kattava ohjeistus olisi edes mahdollinen, koska jokainen kohtaaminen on ainutlaatuinen (Erdmans 2007, 16). Alan tutkimuksiin onkin tallentunut kuvauksia, joissa haastattelun ajoitusta ja siihen liittyneitä tunteita sivutaan ohimennen. Esimerkiksi Jodie Boyd (2015, 62–69) kuvaa tapaamistaan 80-vuotiaan Ericin kanssa ja kokemaansa epävarmuutta suhteessa omaan asiantuntemukseensa. Kokemattomana haastattelijana Boyd pelkäsi näyttävänsä haastateltavan silmissä tietämättömältä ja asiantuntijan roolissaan epäonnistuneelta. Yvonne McKennan (2003, 65–72) kuvaa puolestaan haastattelutilannetta, jossa hänen luottamuk-

sensa omaan asiantuntemukseen karisi, kun hän koki, ettei nuorena naisena ollut haastateltavien silmissä vakuuttava tutkija. Iän ja kokemuksen karttuminen lisäävätkin tutkijan varmuutta, mutta kokeneelakin haastattelijalla kyse on viime kädessä kyvystä sietää vuorovaikutustilanteeseen liittyvää ennakoimattomuutta ja sen mahdollisesti aiheuttamaa epävarmuutta. Osin tästä johtuen tutkijat pitävät usein parhaina niitä haastatteluja, joissa kohtaaminen sujuu jouhevasti ja he onnistuvat myös täyttämään haastattelijan rooliin liittämänsä odotukset. Hannah'n seuraava reflektointi väitöskirjatyötä varten kerätyistä muistitietohaastatteluista kuvastaa tätä prosessia:

Itseluottamukseni haastattelijana karttui väitöskirjaprojektini aikana ja ymmärrykseni tutkimusaiheestani kehittyi paljon kokonaisvaltaisemmaksi. Projektin loppupuolella tekemäni haastattelu meni mielestäni todella sujuvasti – voisi jopa sanoa, että mallikkaasti. En tuntenut oloani vaikeaksi kertaakaan ja myös haastateltavani vaikutti tyytyväiseltä. Haastateltavani tuntui olevan mielissään siitä, miten paljon tiesin tutkimusaiheesta ja kuinka pystyin käymään dialogia hänelle tärkeistä elämäkokemuksista tutustumieni arkistolähteiden perusteella. Toiveemme kohtasivat! Tätä haastattelua oli ilo litteroida ja analysoida, sillä se todellakin vastasi tutkimusprojektin aikana muotoutuneita tutkimuskysymyksiä.

Hannah'n pohdinta osoittaa, kuinka tutkimusaiheeseen perehtyminen, valmistautuminen haastateltavan kohtaamiseen sekä haastattelukokemuksen kerryttäminen käytännössä helpottavat vuorovaikutustilanteisiin liittyvää sattumanvaraisuutta. Tästä johtuen tutkijan ymmärrys haastattelun teemana olevasta aiheesta on tutkimusprossin eri vaiheisiin sijoituvissa haastatteluissa aina vääjäämättä erilainen. Esimerkiksi muihin aineistoihin ja jo tehtyihin haastatteluihin syventyminen tarkentavat useimmiten tutkimuskysymyksiä tutkimusprosessin kuluessa. Tällöin haastattelija voi myös tuntea saavuttaneensa kokonaisvaltaisen ymmärryksen tutkimusaiheestaan (Bosi & Reiter 2014, 132; Leavy 2011, 48), jolloin hän osaa sijoittaa haastateltavan kokemukset ja mielipiteet laajempaan historialliseen kehukseen. Sen sijaan alkuvaiheen haastattelut eivät

välttämättä enää suoraan vastaa prosessin aikana täsmentyneisiin tutkimuskysymyksiin. Tutkija saattaa jopa tuntea olonsa epäonnistuneeksi tai turhautuneeksi huomattessaan sivuuttaneensa tai vältelleensä niissä tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa olennaiseksi osoittautuneita aiheita. Samoin turhautumisen tunteita voi esiintyä litterointivaiheessa, jos huomaa haastateltavan aloittaneen tutkimukselle oleellisen tematiikan avaamisen, mutta itse ei ole haastattelijana rohkaissut haastateltavaa tarpeeksi selventämään näkemyksiään tai malttanut kysyä lisäkysymyksiä. Tutkijan tavatessa haastateltavansa useaan otteeseen menetetyt tilaisuudet on mahdollista paikata, mutta uudessa vuorovaikutustilanteessa kerronta ei välttämättä enää etene toivottuun suuntaan kysymyksistä huolimatta.

Tutkimusprojektin viitekehyksen ja teoreettisten lähtökohtien täsmentyessä voi nousta esiin myös kysymys kerätyn muistitiedon hyödyntämisestä alkuperäisestä kysymyksenasettelusta poiketen. Kyse on haastattelijan kokemasta sisäisestä konfliktista, joka ei välttämättä edes näy haastateltaville. Abramsin (2016, 165) mukaan harva tutkija välttyy nimittäin epämukavuuden tunteelta siirtyessään tulkitsemaan haastateltaviensa sanoja. Tutkijan ja haastateltavan välille voi kuitenkin syntyä myös avoin tulkinnallinen erimielisyys tai konflikti, jos haastateltava kokee tutkijan esimerkiksi tulkinneen hänen sanojaan väärin tai asettaneen kerrotut kokemukset harhaanjohtavaan analyttiseen viitekehykseen (Borland 1991, 71–73). Omissa projekteissamme olemme kokeneet sisäistä hankaluutta esimerkiksi silloin, kun haastattelut ovat tuottaneet tutkimuksen tematiikkaa sivuavaa tietoa, joka ei ole alun perin ollut huomiomme keskipisteessä. Esimerkiksi ruotsinsuomalaisten naisten kerronta feministisestä toiminnasta on saattanut avata myös heidän kokemuksiaan suomalaisuudesta Ruotsissa. Myös tutkijan oman ajattelun kehitys voi edellyttää näkökulman muuttamista, kuten Heidin pohdinta Suomessa ja Ruotsissa toteutetusta vertailevasta tutkimuksesta osoittaa:

Aloittaessani haastattelujen teon etsin haastateltavia toimittajanaisten tasa-arvokokemuksia käsittelevään tutkimukseen. Tutkimusta tehdessäni kiinnostukseni feminismiin historiaan alkoi

kuitenkin nivoutua myös tasa-arvokysymysten käsittelyyn. Huomaan, että feminististä toimintaa löytyy työpaikoilta ja niissä käytyä tasa-arvokeskustelua on mahdollista tulkita tästä näkökulmasta. Haastateltavani eivät kuitenkaan sitoutuneet tämänkaltaiseen tutkimukseen. Aineistoa analysoidessani tunsin hienoisesti huijanneeni haastateltaviani, vaikka kyse oli tulkinnoista, joihin päädyin tutkimusprosessin myötä.

Tulkintakehikon täsmentyminen tutkimusprosessin kuluessa on tuttua varmasti jokaiselle tutkijalle, sillä tutkijan tehtävä on esittää aineistolle uusia kysymyksiä ja kytkeä kerrontaa laajempaan historialliseen kontekstiin. Tämä on kuitenkin välillä eettisesti haastavaa, koska muistitietotutkijan keräämä aineisto on hyvin henkilökohtaista ja sidoksissa elossa oleviin ihmisiin. Esimerkiksi kuvaamamme tunnekokemukset ovat peräisin eri tutkimusprojektien haastatteluista, mutta tässä olemme sijoittaneet ne muistitietoa ja tunteita analysoivaan tutkimusmenetelmälliseen viitekehykseen. Tämä näkökulma ei kuulunut alun perin tutkimusprojekteihimme ja näin ollen emme voineet kertoa siitä haastateltaville. Näistä monimutkaisista dynamiikoista huolimatta omien haastattelujen uudelleenkäytöstä ja siihen liittyvästä tutkimusetiikasta saati haastattelujen uudelleentulkittamisen aiheuttamista tunteista ei ole juurikaan kirjoitettu (Gammerl 2015; Lahti 2018). Arkistoitujen muistitietokokojen kohdalla keskustelua on toki käyty ja näistä teksteistä löytyy myös apua omien aineistojensa uudelleentulkinnan kanssa tuskailevalle tutkijalle. Esimerkiksi Abigail Knight, Julia Brannen ja Rebecca O'Connell (2015, 71) korostavat, että muistitieto-haastattelulle ominainen avoin lähestymistapa tuottaa monipuolista elämäkerrallista kerrontaa. Siten haastattelut voivat nostaa esiin varsinaisen tutkimusaiheen ulkopuolisia teemoja, jotka lisäävät ymmärrystämme menneisyyden ihmisten tärkeinä pitämistä aiheista. Hieman samoilla linjoilla on April Gallwey (2013, 39, 48), jonka mukaan historian tutkimukseen sisäänkirjoitettu kontekstualisointi ja historiallistava lähestymistapa auttavat muistitietokerronnan avaamisen teemojen uudelleen käytössä.

On myös hyvä muistaa, että haastateltavan kerronta omasta menneisyydestään on yhtä lailla prosessinomaista. Se on jatkuvassa muutoksen

tilassa ja siihen vaikuttaa se oletettu yleisö, jolle kerronta on kohdistettu (Yow 1997, 77). Haastateltavien kerronta muissa yhteyksissä, kuten lehtihaastatteluissa, voikin osin poiketa siitä, mitä haastateltava on kertonut tutkijalle haastattelutilanteessa. Tutkija voi käyttää toisia kertomuksia oman aineistonsa peilinä, mikä tuo analyysiin uusia ulottuvuuksia, mutta muistelukerronnan prosessinomaisuuden tunnustaminen edellyttää häneltä myös kykyä sietää aineiston jatkuvassa muutoksen tilassa olemista. Siinä missä tutkijan täydentyvä tietämys muuttaa tulkintoja, myös haastateltavan ajallinen etäisyys kerronnan kohteesta sekä vaihtuvat kuvitellut yleisöt tuottavat koko ajan karttuvaa muistitietoarkistoa (Gallwey 2013, 48). Ideaalitapauksessa tämä eri lähteistä muodostuva muistitietoaineisto tallentuu arkistoon kokonaisuutena, joka sisältää paitsi tutkijan tekemien haastattelujen litteraattit myös kaiken muun kerronnallisen aineiston, jota hän on käyttänyt analyysin tukena.

Tunteet ja toiveet haastattelun kulusta

Olin ollut huonovointinen koko päivän, mistä johtuen minun oli vaikea keskittyä täysipainoisesti vuorovaikutukseen haastateltavan kanssa. Haastattelu sujui kuitenkin yllättävän hyvin. Haastateltavan kerronta oli rikasta ja olin oikein tyytyväinen lopputulokseen. Tuntui, että haastattelu oli yksi projektin antoisimmista. Yllätyksekseni sain seuraavana päivänä haastateltavalta viestin, jossa hän ilmaisi pettymyksensä. Hän olisi toivonut minun osallistuvan keskusteluun aktiivisemmin. Toimittajana hän oli ammattihaastattelija itsekin ja hänen toiveissaan oli ollut kohtaaminen, jossa minä olisin aktiivisesti tuonut mielipiteeni esiin. Itselleni riitti kyseisenä päivänä haastattelu, joka vei tutkimustani eteenpäin tuomalla esiin uudenlaisia näkökulmia aikaisemmissa haastatteluissa esiin nousseisiin teemoihin.

Haastattelijan ja haastateltavan kohtaamiseen liittyy erilaisia toiveita siitä, mitä he kohtaamiseltaan haluavat, kuten Heidin pohdinnasta yllä käy ilmi. Koska kumpikaan haastattelun osapuolista ei yleensä kerro toiveis-

taan suoraan, vuorovaikutus tapahtuu usein ääneen lausumattomien toiveiden ristiaallokossa (esim. Mould 2009). Tästä johtuen myös tutkijan kyky täyttää haastateltavan toiveita vaihtelee. Siinä missä vastavuoroisen dialogin varaan rakentuva haastattelu edellyttää tutkijalta varsin syvällistä perehtymistä teemaan, omaa versiotaan painottava haastateltava ei välttämättä edes kaipaa haastattelijan näkökulmia. Jollekin haastateltavalle riittää, että haastattelija laittaa nauhurin päälle, jolloin hän saattaa aloittaa kerrontansa. Jokaiseen kohtaamiseen sisältyy kuitenkin mahdollisuus ristiriitaisista toiveista, mikä tutkijana on hyvä tiedostaa. Vaikka haastateltava ei välttämättä tuo pettymystään yhtä selkeästi esiin kuin edellä kuvatussa esimerkissä, tutkija saattaa itse aistia odotusten murskaantumisen.

Omien kokemustemme mukaan erityisesti haastattelun teon ammattilaisten, kuten toimittajien tai tutkijoiden, kohtaaminen saattaa olla haasteellista. Vaikka tutkimushaastattelun ja journalistisen haastattelun teossa on yhtymäkohtia ja menetelmänä ne jakavat yhteisen historian (esim. Freund 2014, 2–3), ymmärrys paitsi haastatteluun liittyvistä eettisistä kysymyksistä myös sen kulusta voi tutkijalla ja toimittajahaastateltavalla poiketa toisistaan. Tutkijahaastateltavien kohdalla kyse ei ole välttämättä suoranaisestä konfliktista, mutta haastateltavan ymmärrys tutkimusprosessin vaiheista ja etenkin litteroinnin aiheuttamasta työmäärästä saattaa yllättäen vaikeuttaa haastattelun tekemistä ja siten aiheuttaa epäonnistumisen tunteita. Näin tapahtui Hannah’lle, kun hän haastatteli 1970- ja 1980-luvun pohjoismaisia feministejä, jotka olivat toimineet myös akateemisissa tutkimustehtävissä:

Tutkijoina työskentelevät tai jopa muistitietohaastatteluja tehneet haastateltavat ovat saattaneet kommentoida haastattelujeni pituutta todeten, että he pyrkivät pitämään vastauksensa lyhyehköinä, jotta haastattelijana en joudu tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa käyttämään suurta määrää aikaa haastattelun litterointiin. Haastateltavien kommentit olivat kaiketi ystävällisiä ja käytännönläheisiä, mutta välillä minusta tuntui kuin ammattitaitoani ja kokemustani tutkijana oltaisiin vähätelty. Tunsin kiitollisuutta – onhan litterointi iso urakka – mutta myös loukkaantumisen tunteita ja harmistusta.

Jouduin myös pohtimaan, kuinka tietoisesti lyhyeksi jätetyt vastaukset vaikuttivat haastattelun sisältöön.

Haastateltavat, jotka ovat itse tutkijoita tai toimittajia, saattavat haluta säädellä haastattelun kulkua omien näkemystensä mukaisesti. Toisessa ääripäässä ovat haastateltavat, jotka odottavat haastattelijalta enemmän kuin tutkimushaastattelussa on tapana. Alexander Freund (2014, 22) kirjoittaa medioituneen nyky-yhteiskunnan tunnustuksellisesta kulttuurista, joka heijastuu sekä haastateltavien että tutkijoiden tapaan käsittää itsestä puhumisen merkitys ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Toisinaan itsestä puhuminen saa haastattelutilanteessa tai mahdollisesti jo ennen sitä ylikorostuneita muotoja, jolloin tutkija voi joutua tilanteeseen, jossa häntä yritetään asettaa jonkinlaisen terapeutti-ystävän rooliin. Tutkijan haluttomuus ylittää tutkimuksellisen vuorovaikutuksen raja saattaa tällöin aiheuttaa vaikeita tilanteita, jos haastateltavalla on taustallaan mielenterveydellisiä tai ihmisten välistä vuorovaikutusta muuten hankaloittavia ongelmia. Heidi kohtasi tämänkaltaisen tilanteen, kun hän kävi sähköpostikirjeenvaihtoa ruotsalaisen toimittajan kanssa ennen heidän aiottua tapaamistaan:

Haastateltava halusi majoittaa minut haastattelua edeltäneeksi yöksi ja pyrki myös kaikin tavoin ohjeistamaan matkajärjestelyjä. Lopulta sähköpostitse tapahtunut vuorovaikutus kärjistyi, koska haastateltava yhtäältä pahastui haluttomuudestani majoittua tämän luona, toisaalta koki tiedusteluni aikaisemmin sovitun haastatteluajankohdan muuttamisesta loukkaavana. Haastateltava vetäytyi projektista ja pyrki myös estämään muiden alueella olevien mahdollisten haastateltavien kohtaamisen. Vuorovaikutuksessa ilmenneitä haasteita on vaikea kuvailla kattavasti, mutta tutkijana koin haastateltavan asettaneen tapaamiselle odotuksia, joihin puhdas tutkimuksellinen suhde ei sopinut.

Tutkijoina tiedämme, että meidän ei tarvitse toimia haastateltaviemme terapeutteina eikä se ole edes eettisesti kestävä. Käytännössä ohjeistus tilanteen ratkaisemiseen kuitenkin puuttuu. Etenkin nuorena tutkijana

on vaikea tietää, mihin raja tulee asettaa. Missä vaiheessa haastateltava ei ole enää kohtaamassa sinua tutkijana, vaan tarvitsee ainoastaan foorumin oman elämänsä purkamiseen? Tracy E. K'Meyerin ja A. Glenn Crothersin (2007, 83–84) haastateltava esimerkiksi vihjasi tutkijoille aina mahdollisesta uudesta tarinasta, mikä sai heidät palaamaan usean kuukauden ajan. Samanaikaisesti tutkijat toimittivat haastateltavan avuksi pieniä asioita, kuten lämmittivät ruokaa tai auttoivat lääkkeiden ottamisessa. Huomattuaan asian tutkijat tekivät haastateltavalleen selväksi, ettei heillä ollut koulutusta hoivatyöhön ja rohkaisivat tätä hakemaan ammattiapua.

K'Meyerin ja Crothersin projektissa myös tutkijoiden haastatteluille asettamat toiveet jäivät osin toteutumatta. Tämä ei sinällään ole epätavallista: jokainen muistitietohaastatteluja tehnyt pystyy varmasti palauttamaan mieleen niitä tunteita, joita on kokenut haastattelun jäädessä syystä tai toisesta puolinaiseksi. Esimerkiksi Valerie Yow (1997, 55–79) on kuvannut klassikkoartikkelissaan, kuinka hän toivoi tutkijansa kirjailijan lähipiiriin kuuluneen haastateltavan valottavan henkilökohtaisia tekijöitä, jotka olivat vaikuttaneet kirjailijan julkiseen tuotantoon. Itse haastattelutilanteessa haastateltava pitäytyi kuitenkin viileän asiallisenä eivätkä Yowin kohtaamiselle asettamat toiveet toteutuneet. Yowin kohdalla täyttymättömät toiveet vaikuttivat myös tämän mielialaan ja saivat hänet sysäämään haastattelunauhan syrjään pitkäksi aikaa. Vastaavasti Boyd (2015, 62–63) kuvaa lähtöoletuksiaan haastateltavasta ja niiden vaikutusta sekä haastatteluun valmistautumiseen että itse haastattelutilanteeseen. Oletus sukupuolen keskeisyydestä nuoren naisen ja vanhan miehen kohtaamisessa sai hänet ennakoivasti hahmottelemaan tutkimustuloksia kirjallisuuden pohjalta jo ennen varsinaista haastattelua. Itse haastattelutilanteessa lähtöoletukset vanhan miehen kohtaamisesta eivät sellaisenaan toteutuneet. Boyd kuitenkin koki tilanteessa olonsa epämukavaksi, mikä sai hänet jälkeinpäin kyseenalaistamaan omaa suoritustaan haastattelijana. Boyd epäili nuorena naisena omaksuneensa sukupuolittuneen roolin, minkä vuoksi hän ei haastanut 80-vuotiaan Ericin kerrontaa, vaikka koki sen omien arvojensa vastaisena.

Boydin ja Ericin kohtaamisessa oli kyse myös niin sanotuista ideaali-

minän esityksistä. Rebecca Clifford (2012, 212) on pohtinut tätä dynamiikkaa analysoidessaan tunteiden merkitystä vuoden 1968 mielenosoituksiin osallistuneiden italialaisnaisten haastatteluihin. Clifford huomasi, että kahdenvälisissä haastatteluissa saattoi mielikuvan tasolla olla paikalla myös kolmas ihminen eli haastateltavan sisäistämä ihanteellisen aktivistin metanarratiivi. Tämä haastateltavien ideaaliminä perustui historiallisiin vuoden 1968 aktivismia kuvaileviin kulttuuridiskursseihin ja toimi ohjailevana voimana, jota vasten haastateltavat peilasivat ja toisinsivat omia kokemuksiaan. Cliffordin mukaan haastateltavat saattavatkin muokata haastattelussa jakamiaan elämyksiä ja tuntemuksia, jotta ne sopisivat paremmin heidän olettamaansa ideaalihaastateltavan ihanteeseen. Samalla tavoin haastattelija saattaa toivoa voivansa roolittaa itsensä ideaalihaastattelijan mielikuvaa mukailleen, minkä seurauksena haastattelun aikana mahdollisesti koetut vaikeat tunteet voivat johtaa sisäiseen tunnekonfliktiin ja äärimmäisissä tapauksissa jopa näkyvään konfliktiin haastateltavan kanssa. Jos haastattelija esimerkiksi liikuttuu haastateltavan jakaman tarinan seurauksena ja itkee, hän saattaa joko sillä hetkellä tai myöhemmin kokea toimineensa sopimattomasti ja siten epäonnistuneensa haastattelijana. Myös haastateltavan senhetkisen elämän haasteiden tai perhesuhteiden yhtäkkinen ilmaantuminen osaksi vuorovaikutusta voi aiheuttaa hämmäntäviä tilanteita, kuten Heidin pohdinta osoittaa:

Haastattelun aikana alkoi näyttää siltä, että haastateltavallani oli jonkinlaisia muistisairauden oireita. Haastateltava nosti myös keskusteluihin lastensa suhtautumisen muistamiseen ja koin hänen hakevan minulta vahvistusta omalle toimijuudelleen eli sille, mitä hän voi ja ei voi tehdä. Tunsin empatiaa haastateltavaa kohtaan ja ilmaisin sen myötäelämällä hänen kerrontaansa. Ajatukseni yhdistyivät myös nuoruuteeni ja isoäitini muistisairauteen. Jälkeenpäin koin oloni kuitenkin ikäväksi. Koin, että olin sekaantunut perheen sisäiseen keskusteluun, joka ei ollut minun asiani.

Myös Katie Holmes (2017, 74–75) on sivunnut haastattelijan oman tunnehistorian kirjoittautumista osaksi tutkimushaastattelua problematisoi-

dessaan tutkijan keinoja tuottaa haastateltavalleen turvallinen kerronnan tila. Hänen mukaansa meidän on muistitietotutkijoina kyettävä ”sietämään niin omia kuin haastateltaviemme epämiellyttäviä tunteita sekä huomioimaan niiden vaikutus haastattelun kumpaankin osapuoleen”. Jo yksinään nämä tunteet saattavat käydä tutkijalle ylivoimaisiksi, mutta ne voivat johtaa myös ideaalihaastattelijan minästä poikkeamiseen ja siten vahvistaa tutkijan kokemaa tunnekonfliktia. Jotta olisimme valmiita tämänkaltaisten tilanteiden käsittelyyn, tarvitsemme laajempaa keskustelua tunteiden roolista ja konfliktien käsittelystä muistitietotutkimuksessa.

Epämukavuuden ja turvattomuuden tunne muistitietotutkimuksessa

Se kesäinen haastattelu oli urani haastavin. Olin löytänyt itseni tilanteesta, jossa olin yhdellä hetkellä täysin samaa mieltä haastateltavani kanssa, kun taas toisella hetkellä näkemyksemme erosivat toisistaan tuntuvasti. Koimme hengenheimolaisuutta, sillä asuimme molemmat ulkomailla ja satuimme olemaan Suomessa samaan aikaan pikaisella kesävisiitillä – olimme siis kummatkin ulkосуomalaisia. Mutta hän oli vakaasti kristitty ja minä puolestani feministi, joka ei ole koskaan kuulunut kirkkoon. Haastattelun edetessä löysin itseni epämukavasta tilanteesta: luulikohan haastateltava minun myös jakavan hänen konservatiiviskristillisen käsityksensä naisten ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksista? Haastattelun jälkeisenä yönä en saanut unta. Olisiko minun pitänyt tuoda oma näkemykseni vahvemmin esille? Haastateltavien rekrytointi oli ollut vaikeaa ja aikani Suomessa lyhyt. Tarve saada haastattelu onnistuneesti päätökseen ilman konfliktia meni edelle – vaikeat tunteet jäivät vellomaan sisälleni vielä pitkään.

Kuten Hannah’n muistot osoittavat, joudumme haastattelijoina usein pohtimaan, kuinka paljon haluamme haastaa meille kerrottuja mielipiteitä paljastamalla omia näkemyksiämme senkin uhalla, että seurauk-

sena on konflikti ja jopa epäonnistunut haastattelu. Kathleen M. Blee (1993, 603–606) on kuvannut tätä tematiikkaa analysoidessaan tutkimusprosessia, jossa vastakkain olivat hänen omat arvonsa ja pyrkimys tuottaa mahdollisimman hyvää tutkimusaineistoa. Rasistiseen Ku Klux Klan -ääriiliikkeeseen kuuluneiden naisten haastatteluja tehdessään Blee yllättyi siitä, kuinka monet hänen haastateltavistaan näyttäytyivät mielenkiintoisina, huomaavaisina ja älykkäinä naisina, joiden kanssa oli häiritsevän helppoa tulla toimeen. He eivät toisin sanoen vastanneet sitä ennakkokäsitystä, joka tutkijalla oli haastateltavistaan etukäteen. Samanaikaisesti hänen oli vaikea rikkoo KKK-naisten kanssa kokemaansa empaattista yhteyttä, sillä se edesauttoi haastattelujen sujuvaa kulkua.

Aina haastattelijan ja haastateltavan väliseen intersubjektiiviseen suhteeseen kietoutuva ristiriidan kokemus ei ole yhtä suoraviivainen. Haastattelijan näkökulmasta kyse saattaa olla esimerkiksi yksittäisestä, haastateltavan tekemästä huomiosta tai teosta, joka rikkoo muuten toimivalta vaikuttavan vuorovaikutuksen. Haastattelijalla saattaa tällöinkin joutua pohtimaan sitä, kuinka paljon hän on valmis paljastamaan omasta elämästään luodakseen yhteyden haastateltavaansa. Tämä on erityisen haastavaa, jos kysymys on haastattelijalle henkilökohtainen, kuten Heidin esimerkistä käy ilmi:

Haastatteluja tehdessä olen toistuvasti joutunut tilanteisiin, joissa haastateltavat ovat alku- tai loppukeskusteluissa kysyneet parisuhdestatuksestani. Olen maininnut avoliitosta, mutta antanut heidän olettaa puolisoni olevan mies. Haastateltavani ovat olleet pääsääntöisesti vanhempia henkilöitä enkä ole halunnut, että mahdollinen näkemuseromme vaikeuttaisi vuorovaikutustamme. Itselleni siitä on jäänyt kuitenkin aina epämielinen olo.

Haastattelutilanteissa tunnekonflikteja voivat aiheuttaa siis tekijät, jotka ovat täysin haastattelun viitekehyksen tai haastattelijan kontrollin ulkopuolella. Ulkomaalaistaustaisen etu- ja sukunimensä vuoksi Hannah on kokenut tämän toistuvasti tehdessään muistitietohaastatteluja Pohjoismaissa:

Jälleen kerran ulkomaalaistaustaiseen nimeeni kiinnitettiin huomiota. Näin on nyt käynyt niin Suomessa kuin Ruotsissa. Onhan täysin ymmärrettävää, että haastateltavani haluavat tietää minun taustastani. Mutta tunnen oloni silti kiusalliseksi ja epä mukavaksi, kun joudun kertomaan haastateltaville kansainvälisestä perhetaustastani. Usein minua pyydetään myös selittämään, kuinka osaan puhua suomea, jos kerran nimeni on yhdysvaltalainen ja tämänhetkinen kotini Skotlannissa. Näitä kysymyksiä tuskin esitettäisiin yhtä usein, jos nimeni olisi kantasuomalainen. En aina haluaisi edes vastata näihin kysymyksiin, mutta tuntuu työkeältä olla vastaamatta. Kysynhän minä myös heiltä henkilökohtaisia kysymyksiä.

Penny Summerfield (2000, 102) onkin painottanut, kuinka haastattelijan tapa pukeutua, puhua tai liikkua ilmaisevat haastateltavalle heidän mahdollisista samankaltaisuuksistaan ja eroistaan. Abrams (2016, 70) on puolestaan muistuttanut haastattelijan nimen, iän, sukupuolen, ulkonäön, kansallisuuden tai murteen voivan vaikuttaa siihen, kuinka haastateltava suhtautuu haastatteliijaan (ks. myös Silvan 2018). Etenkin jotakin ihmisryhmää kohtaan tunnetut ennakkoluulot saattavat pahimmillaan kärjistyä konfliktiksi, kuten Heidi huomasi tehdessään haastatteluja Ruotsissa:

Vuorovaikutus haastateltavan kanssa oli jo aikaisemmin ollut intensiivistä, mikä oli herättänyt minussa epä mukavuutta. Tuntui, että haastateltava halusi sanoittaa kohtaamisemme tavalla, jossa hänellä oli kontrolli. Kun tilanne lopulta kärjistyi konfliktiin eikä haastattelua syntynyt, haastateltava hyökkäsi suomalaisuuttani kohtaan. Hänen kokemuksensa mukaan kaikki suomalaiset ovat epä luotettavia. Hänellä oli meistä kuulemma kokemusta. Tästä johtuen hän ei aikonut enää koskaan suostua yhdenkään suomalaisen haastattelupyyntöön. Haastateltavan reaktio oli minulle järkytys. Miten oli mahdollista, että olin yhtäkkiä typistynyt kansallisuuteni edustajaksi ja vielä pahimmanlaatuisiksi sellaiseksi. Omasta mielestäni olin käyttäytynyt asiallisesti noudattaen paitsi hyvää tieteellistä käytäntöä myös kohdannut haastateltavani toisena ihmisenä.

Päällimmäisestä järkytyksestä selvittyäni ymmärsin, että kyseessä oli ihmisten väliseen vuorovaikutukseen liittynyt konflikti, jossa myös ennakkokäsityksemme näyttelevät keskeistä roolia.

Toisaalta vähemmistöryhmään kuuluvalla haastattelijalla saattaa itselläänkin olla ennako-oletuksia siitä, miten haastateltavat suhtautuvat häneen. Ne saattavat aiheuttaa haastattelutilanteessa epämukavuutta, vaikka tilanne ei sitä välttämättä vaatisi. Tästä johtuen esimerkiksi seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluva haastattelija saattaa toistuvasti mukautua hetero- tai cis-oletukseen suojellakseen paitsi itseään myös haastateltavia hankalilta tunteilta. Tämä tosin ei välttämättä suojaa epämukavuudelta, kun haastattelija joutuu salaamaan identiteettinsä.

Myös fyysisen uhan ja vaaran tunteen merkitystä muistitietohaastatteluissa on pohdittu eritoten konfliktialueilla tai muissa huomattavan vaikeissa olosuhteissa suoritettaviin kenttätöihin liittyen. Erin Jesseen (2017, 325) mukaan haastateltavan turvallisuus ja hyvinvointi pistetään kuitenkin alan kirjallisuudessa miltei aina etusijalle ja haastattelijan hyvinvointia pohditaan vain ohimennen. Jessee toteaaakin, kuinka haastattelijoilla on tapana vähätellä kokemiaan vaaran tunteita, koska he pelkäävät haavoittuvuuden ja herkkyyden myöntämisen – etenkin mielenterveydestä puhumisen – johtavan negatiiviseen leimaamiseen työnteisössä.

Vaarallisiin tilanteisiin liittyvien tunteiden sivuuttaminen näkyy esimerkiksi seksityöläisten historiaa tutkineen Wendy Rickardin (2003, 51–52) tavassa kuvata tutkimusprosessiaan. Rickard kirjoittaa, kuinka hän haastatteli seksityöläisiä näiden työpaikoilla ja teki jopa osa-aikaisesti taloudenhoitajan töitä eräässä seksityöhön käytetyssä asunnossa. Haastatteluja tehdessään hän myös imitoi haastateltaviensa pukeutumista, jotta ei herättäisi huomiota kenttätöolosuhteissa. Rickardin mukaan tutkijan onkin kestävä tietyntasteista henkilökohtaista epämukavuutta sekä oltava valmis näkemään ja kuulemaan asioita, joita ei välttämättä täysin hyväksy. Hän ei kuitenkaan pohdi epämukavuuden tunteita tai vaarallisia tilanteita tämän pidemmälle. Artikkelista syntyy vaikutelma, että tutkijan turvallisuus tai hänen tunnereaktioidensa huomioiminen ei olisi tutkimusprosessissa olennaista. Etenkin nuorena naisena koettu

turvattomuus jää usein muistitietohaastatteluihin liittyvien pohdintojen ulkopuolelle.

Tämänkaltainen tilanne on kirjoittautunut sisään Hilary Youngin artikkeliin (2007), jossa hän kuvaa haastattelutilannetta herra Patersonin kanssa. Youngin astuessa sisään publiin, jossa haastattelun oli sovittu tapahtuvan, haastateltava tunnisti hänet välittömästi haastattelukutsussa olleen valokuvan perusteella ja vaati, että he vaihtaisivat sijaintia hiljaisempaan publiin. Herra Paterson myös aloitti haastattelun puolen tunnin mittaisella yksinpuhelulla, joka ei antanut tilaa haastattelijan lisäksymyksille. Artikkelin perusteella Young vaikuttaa olleen haastatteluun tyytyväinen, ja hän kuvaa herra Patersonin kokemukseronnan olleen tasapainoinen ja selkeä. Haastattelutilannetta Young kuvaa jännittyneenä, mutta kuvauksesta ei käy ilmi, että hän olisi tuntenut fyysistä tai henkistä vaaraa. Emme väitä, että Youngin olisi täytynyt kokea tämänkaltaisia tunteita. Todennäköisesti siirtyminen vanhemman miehen matkassa ennalta tuntemattomaan paikkaan on kuitenkin aiheuttanut nuoressa naisessa ainakin jonkinasteista epämukavuutta, mikä olisi syytä huomioida myös tutkimuskentällä käytävässä keskustelussa.

Rickardin ja Youngin kokemukset osoittavat, kuinka erilaisten aiheiden parissa tutkija voi joutua yllättävään ja jopa mahdollisesti vaaralliseen tilanteeseen. Tästä johtuen turvallisuuteen liittyvien kysymysten pohtiminen on hyödyllistä myös tutkijoille, jotka eivät tee haastatteluja konfliktialueilla tai muuten erityisen haastavissa olosuhteissa. Haastateltavan turvallisuuden lisäksi haastattelijan fyysinen ja henkinen hyvinvointi tulisikin huomioida tutkimuksen kaaren jokaisessa vaiheessa ja omasta hyvinvoinnista huolehtiminen ottaa tietoisesti osaksi tutkimusprosessia, kuten Jessee (2017, 344) toteaa. Tällöin tutkija on haastattelijana valmis kohtaamaan myös yllättäviä tilanteita, kuten Hannah oli kerätessään haastatteluja pro gradu -tutkimustaan varten:

Haastateltava oli alun perin kutsunut minut luokseen maalle Ruotsiin. Tämä ei sopinut aikatauluuni – olihan Suomen-matkani melko lyhyt ja aika jo valmiiksi kortilla. Onneksi olikin, ajatus matkasta tuntemattoman ihmisen kotiin vieraaseen maahan herätti minussa epäluulon tunteita. Haastattelu saatiin lopulta järjestettyä

päivämatkana Suomen sisällä. Haastattelun jälkeen pidimme jonkin aikaa yhteyttä sähköpostitse. Haastateltava oli jo tapaamisemme aikana ilmaissut haluaan käännäyttää minut kristinuskoon. Sainkin häneltä myöhemmin sähköpostin, jossa hän otti asian taas puheeksi. Ymmärrän sisimmässäni, että hän tarkoitti tällä vain hyvää. Mutta olo, joka minulle tämän yhteydenoton jälkeen jäi, oli silti outo – miltei turvaton.

Kuten esimerkki osoittaa, uhkan ja epämukavuuden tunne voi vuotaa itse haastattelutilanteen ulkopuolelle, ja vaikeita tunteita saattaa nousta haastattelua ennen tai sen jälkeen tapahtuvan yhteydenpidon seurauksena. Myös artikkelissa aiemmin mainittu tilanne, jossa haastattelijan ja haastateltavan välille syntyi konflikti majoitukseen liittyen jo ennen varsinaista haastattelutapaamista, on käytännön esimerkki siitä, miten haastattelijan tulee kuunnella omaa intuitiotaan ja kunnioittaa omia rajojaan. Haastattelun mieltäminen prosessina tuokin esille metodologisia kysymyksiä, joita ei ole tähän mennessä alan kirjallisuudessa perusteellisesti pohdittu. Kirjallisuudesta esimerkiksi puuttuu keskustelu siitä, kuinka toimia, jos haastattelija haluaa perua haastattelun epämukavien tunteiden noustessa pintaan jo haastattelua edeltävän yhteydenpidon aikana. Onko haastattelijalla oikeus keskeyttää haastattelu tai perääntyä haastattelusta, vai onko tämä oikeus vain haastateltavalla? Onko haastattelijalla oikeus olla vastaamatta haastateltavan tungetteleviin kysymyksiin vai koskeeko tämä oikeus yksinomaan haastateltavaa? Näihin kysymyksiin emme pysty tässä paneutumaan tarkemmin, mutta toivomme niiden virittävän keskustelua ja rohkaisevan muistitietotutkijoita kiinnittämään jatkossa aiempaa enemmän huomiota myös omaan hyvinvointiinsa.

Kohti tunnetietoista muistitietotutkijutta

Muistitietotutkijat ovat viime vuosina verranneet haastattelutilannetta sokkotreffeihin, joihin voi liittyä epäasiallisen käytöksen uhka (Sheftel & Zembrzycki 2010, 191; Jessee 2017, 336). Täysin vaarattomatkin haas-

tattelutilanteet synnyttävät tutkijassa tunteita, jotka ovat tähän asti esiintyneet kirjallisuudessa lähinnä sivumainintoina. Vaikeiden tunteiden ja konfliktien häivyttäminen on näyttäytynyt jopa oikeanlaisen muistitietotutkijuuden ytimenä. Haastattelijan ideaaliminää on kuitenkin mahdollista purkaa tuomalla tilalle avoin, rehellinen ja itserefleksiivinen ymmärrys siitä tunneskaalasta, joka muistitietotutkijan työnkuvaan kuuluu.

Tässä luvussa olemme keskittyneet tiedonkeruumuodon erityispiirteensä pidettävän prosessinomaisuuden sekä vuorovaikutustilanteeseen tuotujen toiveiden vaikutukseen tunnekonflikteissa sekä pohtineet tieteenalan konventioiden merkitystä tutkijan tunnekokemuksissa. Käsittelemme tarkoituksena on avata keskustelu tunteiden merkityksestä (muistitieto)tutkijan työssä. Lisäksi toivomme, että lukumme herättää pohtimaan muistitietohaastattelujen opettamiseen liittyviä kysymyksiä ja mahdollisesti laventaa pedagogista kenttää vaikeiden tunteiden tarkastelun puolelle. Vaikka kaikki muistitietotutkijat eivät koe hankalia tunteita samalla tavoin, avoin keskustelu prosessin aikana mahdollisesti eteen tulevista haasteista vie näkemyksemme mukaan tutkimusalaa eteenpäin ja tuottaa tutkimusta, jossa niin haastateltavan kuin tutkijankin emotionaalisen hyvinvoinnin huomioon ottaminen tuodaan näkyvästi esille. Väitämme, että avoin keskustelu vapauttaa etenkin näiden kysymysten kanssa liiallisesti puntaroivat tutkijat oman työnsä ylikriittiseltä reflektoinnilta ja antaa heille välineitä hahmottaa koetut hankaluudet osaksi muistitietohaastattelulle ominaista tiedonmuodostusta sekä meidän kunkin erilaisia kykyjä kohdata toisia ihmisiä osana tutkimusprosessia.

Olemme tässä luvussa keskittyneet lähinnä negatiivissävytteisiin tunteisiin, mutta on hyvä muistaa, että esimerkiksi haastattelun aikana kehittyvä molemminpuolinen empatia sekä ystävyyden kokemus tai näennäinen fyysinen ja henkinen turvallisuuden tunne voivat yhtä lailla tuottaa haastattelijalle vaikeita tunteita. Olemme molemmat kokeneet haastattelutilanteita, joiden aikana haastattelijan ja haastateltavan välille on syntynyt miltei ystävyyteen verrattavissa oleva ymmärrys. Näitä tunteita on noussut etenkin haastatellussamme naisia, joiden urapolut ja elämänasenteet ovat olleet edistyksellisiä, inspiroivia ja feministisiä. Myös tutkimuksen teemaan erityisen innokkaasti suhtautuneet haastateltavat, jotka ovat jakaneet omia aineistojaan käyttöömme, ovat herät-

täneet positiivisia tunteita. Epämukavien tunteiden tavoin myös positiiviset tunteet vaativat kuitenkin tietoista käsittelyä. Yowin (1997, 76) mukaan haastattelijan ja haastateltavan välille kehittyvä voimakas yhteisymmärrys saattaa nimittäin johtaa tilanteeseen, jossa haastattelijä välttelee aiheita tai jättää kysymättä kysymyksiä, jotka aiheuttaisivat negatiivisen tai epämiellyttävän tunteen haastateltavalle. Yow myös varoittaa tilanteista, joissa haastattelijä identifioituu liian tiiviisti haastattelemaansa henkilöön tai tutkimaansa aiheeseen.

Ystävyuden tunteen tavoin myös tutkimusmenetelmälliset yhteistyöpyrkimykset ja -konventiot voivat johtaa konfliktiin. Haastateltavan ja haastattelijan välinen intersubjektiivinen suhde muodostuu erityisen voimakkaaksi projekteissa, joissa noudatetaan niin kutsutun jaetun asiantuntijuuden periaatetta. Sen mukaisesti osapuolten välinen suhde ei pääty haastattelunauhurin sammuaan vaan tutkijan on huomioitava haastateltavien toiveet haastattelutilanteen ulkopuolella, haastattelun jälkeen tapahtuvassa analyttisessä työssä sekä levikkivaiheessa tutkimuksen valmistuttua. Koska tutkimusprosessin aikana kontrolli pysyy tällöin ainakin osittain haastateltavalla, on varsin tavanomaista, että haastateltava haluaa tavalla tai toisella muuttaa haastattelun aikana tuotettua alkuperäistä kerrontaa. (Frisch, 1990 ja 2003; Sitzia 1999; Rouverol & Chatterley 2000.) Litteroidun haastattelun puhekielisyyden voi esimerkiksi saada haastateltavan vaatimaan kielen korjaamista oikeaoppisemmaksi. Hän saattaa myös kokea olleensa liian rento tai suorasanainen ja pyytää haastattelijaa jättämään tietyt nauhalle puhutut (ns. *on-the-record*) lausunnot analyysin ulkopuolelle. Tutkijasta jaettuun asiantuntijuuteen kuuluva dialogi haastateltavan kanssa voi kuitenkin ajoittain tuntua epämiellyttävältä ja omaa ammattitaitoa kyseenalaistavalta kritiikiltä.

Prosessimaisuutensa takia jaetun asiantuntijuuden periaatetta voi olla vaikea toteuttaa käytännössä (Abrams 2016, 167). Sen sijaan haastateltavien toiveiden pohdinta voitaisiin ottaa osaksi haastattelukäytäntöjä. Yleensä haastattelujen lopuksi haastateltavalta kysytään, onko hänellä vielä jotain lisättävää. Tämän kysymyksen lisäksi haastateltavilta voitaisiinkin kysyä haastattelun aluksi, mitkä heidän toiveensa ovat haastattelun suhteen ja lopuksi, miten ne toteutuivat tai muuttuivat haastattelun aikana. Täten haastateltava voisi aktiivisesti osallistua prosessin reflek-

tointiin heti keskustelun päätteeksi. On kuitenkin tärkeää muistaa, että kohtaaminen haastateltavan kanssa on aina ainutkertainen eikä tutkija voi kontrolloida haastatteluprosessin jokaista hetkeä. Näin ollen emme voi myöskään ennakoida jokaista konfliktia tai välttää kaikkia vaikeita tunteita. Tietoisuus mahdollisista tunnekonflikteista valmistaa kuitenkin kohtaamaan tällaisia tilanteita sekä käsittelemään tunteita jälkeensä.

KIRJALLISUUS

- Abrams, Lynn 2016: *Oral History Theory*. Routledge, Abingdon. <https://doi.org/10.4324/9781315640761>
- Ahmed, Sara 2014: *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Berger Gluck, Sherna & Patai, Daphne (toim.) 1991: *Women's Words. The Feminist Practice of Oral History*. Routledge, Abingdon.
- Blee, Kathleen M. 1993: Evidence, Empathy and Ethics. Lessons from Oral Histories of the Klan. *Journal of American History* 80:2, 596–606. <https://doi.org/10.2307/2079873>
- Borland, Katherine 1991: "That's Not What I Said". Interpretive Conflict in Oral Narrative Research. Teoksessa: Berger Gluck, Sherna & Patai, Daphne (toim.) *Women's Words. The Feminist Practice of Oral History*. Routledge, Abingdon, 63–76.
- Bosi, Lorenzo & Reiter, Herbert 2014: Historical Methodologies. Archival Research and Oral History in Social Movement Research. Teoksessa: della Porta, Donatella (toim.) *Methodological Practices in Social Movement Research*. Oxford University Press, Oxford, 117–143. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198719571.003.0006>
- Boyd, Jodie 2015: His Narrative, My History. Problematising Subjectivity and the Uses of Oral History Interviews. *Oral History* 43:2, 62–69. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3809418>
- Clifford, Rebecca 2012: Emotions and Gender in Oral History. Narrating Italy's 1968. *Modern Italy* 17:2, 209–221. <https://doi.org/10.1080/13532944.2012.665284>
- Curby, Nicole 2014: Confession and Catharsis. Crafting a Life Story and Charting a History of Emotion. *Circa – The Journal of the Professional Historians Association* 4, 53–58.
- Freund, Alexander 2014: "Confessing Animals". Toward a *Longue Durée* History of the Oral History Interview. *The Oral History Review* 41:1, 1–26. <https://doi.org/10.1093/ohr/ohu005>
- Frisch, Michael 2003: Commentary. Sharing Authority. Oral History and the Collaborative Process. *The Oral History Review* 30:1, 111–113. <https://doi.org/10.1525/ohr.2003.30.1.111>
- Frisch, Michael 1990: *A Shared Authority. Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. State University of New York Press, Albany.
- Erdmans, Mary Patrice 2007: The Personal is Political, but is it Academic? *Journal of American Ethnic History* 26:4, 7–23.
- Gammerl, Benno 2015: Can You Feel Your Research Results? How to Deal with and Gain Insights from Emotions Generated During Oral History Interviews. Teoksessa: Flam,

- Helena & Kleres, Jochen (toim.) *Methods of Exploring Emotions*. Routledge, Abingdon, 153–162.
- Gallwey, April 2013: The Rewards of Using Archived Oral Histories in Research. The Case of the Millennium Memory Bank. *Oral History* 41:1, 37–50.
- Geiger, Susan 1990: What's So Feminist About Women's Oral History? *Journal of Women's History* 2:1, 169–182. <https://doi.org/10.1353/jowh.2010.0273>
- Hajek, Andrea & Serenelli, Sofia 2018: Guest Editors' Introduction. *The Oral History Review* 45:2, 232–238. <https://doi.org/10.1093/ohr/ohyo29>
- High, Steven 2013: Foreword. Teoksessa: Sheftel, Anna & Zembrzycki, Stacey (toim.) *Oral History Off the Record. Toward an Ethnography of Practice*. Palgrave Macmillan, New York, xv–xx.
- Holmes, Katie 2017: Does It Matter If She Cried? Recording Emotion and the Australian Generations Oral History Project. *The Oral History Review* 44:1, 56–76. <https://doi.org/10.1093/ohr/ohw109>
- Jessee, Erin 2017: Managing Danger in Oral Historical Fieldwork. *The Oral History Review* 44:2, 322–347. <https://doi.org/10.1093/ohr/ohxo38>
- K'Meyer, Tracy E. & Crothers, A. Glenn 2007: "If I See Some of This in Writing, I'm Going to Shoot You". Reluctant Narrators, Taboo Topics, and the Ethical Dilemmas of the Oral Historian. *The Oral History Review* 34:1, 71–93. <https://doi.org/10.1525/ohr.2007.34.1.71>
- Knight, Abigail & Brannen, Julia & O'Connell, Rebecca 2015: Re-Using Community Oral History Sources on Food and Family Life in the First World War. *Oral History* 43:1, 63–72.
- Lahti, Annukka 2018: Listening to Old Tapes. Affective Intensities and Gendered Power in Bisexual Women's and Ex-Partners' Relationship Assemblages. Teoksessa: Juvonen, Tuula & Kolehmainen, Marjo (toim.) *Affective Inequalities in Intimate Relationships*. Routledge, Abingdon, 49–62. <https://doi.org/10.4324/9781315107318-4>
- Leavy, Patricia 2011: *Oral History. Understanding Qualitative Research*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780195395099.001.0001>
- MacLure, Maggie 2013: Classification or Wonder? Coding as an Analytic Practice in Qualitative Research. Teoksessa: Coleman, Rebecca & Ringrose, Jessica (toim.) *Deleuze and Research Methodologies*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 164–183.
- McKenna, Yvonne 2003: Sisterhood? Exploring Power Relations in the Collection of Oral History. *Oral History* 31:1, 65–72.
- Mould, David H. 2009: Interviewing. Teoksessa: Deblasio, Donna M. & Ganzert, Charles F. & Mould, David H. & Paschen, Stephen H. & Sacks, Howard L. (toim.) *Catching Stories. A Practical Guide to Oral History*. Swallow Press, Athens, Ohio.
- Naskali, Päivi 2014: Turvallisuusvöhykkeen tuolla puolen. Yliopistopedagogiikka feministisen tietokäsityksen kehityksessä. Teoksessa: Saarinen, Jaana & Ojala, Hanna & Palmu, Tarja (toim.) *Eroja ja vaarallisia suhteita. Keskustelua feministisestä pedagogiikasta*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Helsinki.
- Norkunas, Martha 2013: The Vulnerable Listener. Teoksessa: Sheftel, Anna & Zembrzycki, Stacey (toim.) *Oral History Off the Record. Toward an Ethnography of Practice*. Palgrave Macmillan, New York, 81–96. https://doi.org/10.1057/9781137339652_5
- Rabinow, Paul 1986: Representations Are Social Facts: Modernity and Post-Modernity in Anthropology. Teoksessa: Clifford, James & Marcus, George E. (toim.) *Writing Culture:*

- The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 234–261.
- Rickard, Wendy 2003: Collaborating With Sex Workers in Oral History. *The Oral History Review* 30:1, 47–59.
- Rouverol, Alicia J. & Chatterley, Cedric N. 2000: "I Was Content and Not Content". Oral History and the Collaborative Process. *Oral History* 28:2, 66–78.
- Sheftel, Anna & Zembrzycki, Stacey 2013: Introduction. Teoksessa: Sheftel, Anna & Zembrzycki, Stacey (toim.) *Oral History Off the Record. Toward an Ethnography of Practice*. Palgrave Macmillan, New York, 1–20. https://doi.org/10.1057/9781137339652_1
- Sheftel, Anna & Zembrzycki, Stacey 2010: Only Human. A Reflection on the Ethical and Methodological Challenges of Working with 'Difficult' Stories. *Oral History Review* 37:2, 191–214. <https://doi.org/10.1093/ohr/ohq050>
- Silvan, Kristiina 2018: Haastatteluja aika- ja kulttuurirajojen yli Valko-Venäjän kommunistisen järjestönuoruuden muistelukontekstissa. *Elore* 25:2, 73–87. <https://doi.org/10.30666/elore.77132>
- Sitzia, Lorraine 1999: Telling Arthur's Story. Oral History Relationships and Shared Authority. *Oral History* 27:2, 58–67.
- Summerfield, Penny 2000: Dis/Composing the Subject. Intersubjectivities in Oral History. Teoksessa: Cosslett, Tess & Lury, Celia & Summerfield, Penny (toim.) *Feminism & Autobiography. Texts, Theories and Methods*. Routledge, Abingdon, 91–106.
- Suopajarvi, Tiina & Koskinen-Koivisto, Eerika & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Hytönen, Kirsi-Maria & Hämeenaho, Pilvi 2019: Tunteilla on väliä. Tutkijan tunteet etnografisessa tutkimusprosessissa. *Elore* 16:2, 42–67. <https://doi.org/10.30666/elore.77809>
- Young, Hilary 2007: Hard Man, New Man. Re/Composing Masculinities in Glasgow, c.1950–2000. *Oral History* 35:1, 71–81.
- Yow, Valerie 1995: Ethics and Interpersonal Relationships in Oral History Research. *Oral History Review* 22:1, 51–66. <https://doi.org/10.1093/ohr/22.1.51>
- Yow, Valerie 1997: "Do I like Them Too Much?" Effects of Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa. *The Oral History Review* 24:1, 55–79. <https://doi.org/10.1093/ohr/24.1.55>